

МІРАВЫЯ ПАСРЭДНІКІ Ё СІСТЭМЕ СЯЛЯНСКАГА САМАКІРАВАННЯ Ё БЕЛАРУСІ

Талмачова С.А.

БДПУ

Для рэалізацыі рэформы 1861 г. ствараўся інстытут міравых пасрэднікаў, якія павінны былі рэгуляваць ўзаемаадносіны паміж вызваленымі сялянамі і іх былымі гаспадарамі. Палажэнні 19 лютага 1861 г. разглядалі міравых пасрэднікаў як судова-адміністрацыйную інстанцыю, якая павінна была прыміраць інтарэсы дваран і сялян. Кампетэнцыя і паўнамоцтвы новага органа былі вызначаны дастаткова шырока. На думку М.М.Дружынiна, шматлікія артыкулы спецыяльнага Палажэння аб губернскіх і павятовых па сялянскіх справах установах [1, № 36660] (“Палажэнне”, арт. 97–120) можна аб’яднаць у чатыры асноўныя рубрыкі. Па-першае, міравыя пасрэднікі павінны былі разбіраць усе спрэчкі, скаргі і непаразуменні паміж памешчыкамі і часоваабавязанымі сялянамі. Па-другое, – і гэта была асноўная функцыя новага органа, – міравыя пасрэднікі павінны былі рэгуляваць узаемныя адносіны паміж памешчыкамі і сялянамі ў пяці асноўных напрамках: а) садзейнічаць заключэнню добраахвотных пагадненняў, на якія рабіў галоўную стаўку ўрад; б) зацвярджаць устаўныя граматы, што вызначалі надзелы і павіннасці сялян; в) кіраваць развэрстаннем і абменам зямельных угоддзяў; г) зацвярджаць выкупныя акты; д) сачыць за выканнем сялянскіх павіннасцей. Трэці абавязак міравых пасрэднікаў складаў нагляд за дзеяннямі сельскага і валаснога самакіравання: назіранне за правядзеннем выбараў, за дзейнасцю сельскіх старостаў і валасных старшынь, а таксама зацвярджэнне прыгавораў аб выключэнні з сялянскай грамады “распусных” і “шкодных” яе членаў. Чацвёртую функцыю пасрэднікаў складала судовае разбіральніцтва спрэчак па пытаннях аб найме рабочых, аб арэндзе земляў, аб патравах і парубках лясоў, калі сума іску не перавышала 30 руб. Па ўсіх узбуджаных спрэчках міравы пасрэднік павінен быў дабівацца прымірэння бакоў ці трацейскага разбіральніцтва. У выпадку няўдачы ён мог прысуджаць адказчыкаў да грашовага спагнання, а ў выпадку правіннасці (калі вінаватыя належалі да падатнага саслоўя) – да грамадскіх работ, да арышту (да сямі дзён) ці да цялеснага пакарання (не больш за дваццаць удараў). У адносінах да выбраных прадстаўнікоў сялянскага самакіравання міравому пасрэдніку давалася права рабіць заўвагі і вымовы, прысуджаць да штрафу ці арышту і нават выдаляць і зусім знімаць вінаватага з пасады. На рашэнні міравога пасрэдніка можна было прыносіць скаргі павятоваму міравому з’езду, а на пастановы апошняга – губернскай па сялянскіх справах установе [1, № 36660; 2, с. 30–31].

Рэалізацыя закона аб міравых пасрэдніках пачалася адразу пасля пачатку рэформы. Кіраўніцтва арганізацыяй сялянскіх валасцей па арт. 20 “Агульнага палажэння”, ускладалася на губернскія па сялянскіх справах установы, якія паўсюдна сталі стварацца ў сакавіку 1861 г. Яны ўключалі старшыню – начальніка губерні, губернскага прадвадзіцеля дваранства, кіраўніка палаты дзяржаўных маёмасцей, губернскага пракурора, двух членаў з мясцовых дваран-памешчыкаў, прызначаных міністрам унутраных спраў, і двух членаў з мясцовых дваран, абраных сходам губернскага і павятовых прадвадзіцеляў дваранства. (“Палажэнне”, арт. 115–116). Пад кіраўніцтвам павятовых устаноў стваралася асобная камісія пад старшынствам павятовага прадвадзіцеля дваранства для складання праекту ўтварэння валасцей. Праект ішоў на зацвярджэнне губернскай установы, пасля чаго міравыя пасрэднікі павінны былі ўтвараць воласці (“Палажэнне”, арт. 11).

На першыя тры гады міравыя пасрэднікі выбіраліся з мясцовых дваран-памешчыкаў. У 1861 г., калі толькі пачаўся падзел павеятаў на міравыя ўчасткі, на якія распаўсюджвалася ўлада пасрэдніка, ё склад участкаў ўваходзілі ад 2 да 9 валасцей. У сувязі з паўстаннем 1863–1864 гг. у Польшчы, Літве і Беларусі адбыўся новы падзел павеятаў на міравыя ўчасткі і воласці. Гэта было выклікана палітычнымі матывамі. У цыркуляры Віленскага генерал-губернатара Мураўёва М.М. ад 2 лютага 1864 г. адзначалася, што пры ўвядзенні ў дзеянне Палажэнняў 19 лютага 1861 г. стварэнне валасцей і сельскіх грамад апынулася ў руках дваранства, якое прытрымлівалася толькі сваіх інтарэсаў. Таму ў многіх павеатах “воласці і сельскія грамады вельмі дробныя, у

іншых размеркаванні сельскіх грамад па валасцях зусім нязручна для сялян; з гэтых прычын – слабасць і разрозненасць сялянскага грамадскага кіравання; між тым, маючы на ўвазе цяперашнія палітычныя падзеі, пажадана было б, каб урад меў апору ў аднадушным дзеянні больш буйных адміністрацыйных адзінак” [3, л. 6]. Па загаду Мураўёва М.М. ад 10 кастрычніка 1864 г. дробныя воласці і грамады аб’ядноўваліся ў больш буйныя, якія складаліся не менш як з 1000 рэвізскіх душ, але з адлегласцю паміж паселішчамі і валасным праўленнем не болей 12 вёрст. Памяншалася і колькасць міравых участкаў, якія аб’ядноўвалі воласці ў межах губерняў [4, л. 6].

Было і яшчэ адно наступства паўстання. Міравыя пасрэднікі з мясцовых дваран павінны былі зацвярджаць кандыдатуры асоб, абраных на пасады валасных старшынь, сельскіх старостаў ды інш. З гэтай прычыны лічылася, што службовыя асобы сялянскага самакіравання былі абраны пад кіраўніцтвам і ўплывам польскай шляхты. “Многія пасрэднікі... пастараліся ў першы год сваёй дзейнасці ўвесці ў арганізацыю валасных праўленняў магчыма большую колькасць элементаў, здольных аддаць сялян ад думкі, што яны жывуць на рускай зямлі... На пасады валасных старшынь абіраліся толькі асобы рымска-каталіцкага веравызнання, гатовыя выконваць волю міравых пасрэднікаў” [6, с. LXXXV]. Таму, не чакаючы заканчэння трохгадовага тэрміну дзеяння папярэдніх выбараў, у чэрвені 1863 г. М.М.Мураўёў загадаў ажыццявіць “новыя выбары на пасады валасных старшынь і сельскіх старостаў пад наглядом павятовых ваенных начальнікаў”, каб гэтыя выбары “былі праведзены без усякага ўплыву памешчыкаў” [7, с. 120]. Па прычыне таго, што пераважаючая колькасць дваранства ў Беларусі была каталіцкага веравызнання і падтрымлівала паўстанне 1863–1864 гг., было прынята рашэнне запрашаць на пасады міравых пасрэднікаў асоб праваслаўнага веравызнання з унутраных губерняў. Такім чынам, арганізацыя сельскіх грамад і валасцей, выбар службовых асоб і інш. ставіліся ў залежнасць ад палітычных меркаванняў цэнтральных і мясцовых улад, а асабістыя якасці асоб міравых пасрэднікаў не браліся пад ўвагу.

Гэты працэс знайшоў рэзананс у перыядычным друку. Так, Д.Мірапольскі распавядаў пра адмоўную дзейнасць міравых пасрэднікаў з мясцовых дваран польскага паходжання у Паўночна-Заходнім краі ў пачатку 60-х гг. XIX ст. [8, с. 183]. Ідэалізуючы дзейнасць міравых пасрэднікаў ва ўнутраных губернях, Д.Мірапольскі прыцягваў увагу грамадскасці да таго, што ў беларускіх губернях яны “умешваліся ў грамадскае сялянскае самакіраванне” [9, с. 274]. Адначасова ён сцвярджаў, што многія міравыя пасрэднікі рускага паходжання, што прыязджалі на азначаныя пасады з унутраных губерняў, былі яўна няздольнымі выконваць складаныя абавязкі па кіраўніцтву сялянамі, а таксама паказалі “яўны, нічым не прыкрыты гвалт у розных відах і формах”, што “прызначэнні на пасады рабіліся на авось, абы як” [10, с. 205–206]. Аднак пры гэтым аўтар тэндэнцыйна сцвярджаў, што большасць тых, хто прыехаў, былі значна лепш за былых. Такім чынам, у карэспандэнцыях з беларускіх губерняў адказнасць за няўдалае правядзенне рэформы ўскладалася на міравых пасрэднікаў.

Сапраўды, часам міравыя пасрэднікі няўдала выконвалі свае абавязкі. Напрыклад, пасля аб’езду валасцей Барысаўскага павета ў 1865 г. Мінскі губернатар звярнуў увагу на тое, што некаторыя воласці (у прыватнасці, Латыголіцкая і Свядская) па два разы пераводзіліся з аднаго міравога ўчастка у другі, пры гэтым прычыны падобнага пераводу ён лічыў беспадстаўнымі – міравому пасрэдніку было нязручна прыязджаць у названыя воласці. Губернатар адзначыў, што гэтыя воласці знаходзіліся ў значным заняпадзе ў параўнанні з іншымі валасцямі павета, а былы міравы пасрэднік наведваўся ў названыя воласці толькі два разы. У выніку паселішчы Латыголіцкай воласці былі прылічаны да двух іншых валасцей [11, л. 185–186].

Сяляне не заставаліся раўнадушнымі да складу валасцей і сельскіх грамад. Часам меркаванні сялян і міравога пасрэдніка былі супрацьлеглыя. У прыватнасці, на падставе арт. 43 і 44 “Агульнага палажэння”, а таксама цыркуляра МУС ад 17 і 19 ліпеня 1862 г., дапушчалася аб’яднанне дробных валасцей і грамад у больш буйныя. Сяляне з многіх грамад і валасцей падавалі прашэнні ў сувязі з новым размеркаваннем валасцей, аднак задавальняліся амаль толькі тыя, якія змяшчалі просьбы аб аб’яднанні грамад і валасцей [12, л. 57–58]. Мінскі губернатар у кастрычніку 1864 г. адзначаў у цыркуляры да міравых пасрэднікаў, што ад сялян пастаянна паступалі прашэнні аб захаванні папярэдняга складу валасцей, часам з малой колькасцю насельніцтва – да 500 і менш рэвізскіх душ. Аднак

воласці з насельніцтвам да 1000 рэвізскіх душ дапушчаліся толькі ў выключных выпадках – па асабліва важных прычынах ці па геаграфічным стане мясцовасці ды інш., але абавязкова міравыя пасрэднікі павінны былі растлумачыць такое адступленне ад новай нормы [13, л. 3–3 зв.].

Міравыя пасрэднікі мелі права звальняць службовых асоб сялянскага самакіравання з пасады, а на азначанае месца прызначаць новых з ліку кандыдатаў (калі былі). Затым гэтак звальненне і новая кандыдатура зацвярджаліся на міравым з’ездзе. У першыя парэформенныя гады сяляне асабліва ўпарта адстойвалі абраных імі службовых асоб. Напрыклад, у канцы 1861 г. у Тулькавіцкай воласці Рэчыцкага павета міравы пасрэднік выдаліў з пасады і пасадыў пад арышт на 3 дні валаснога старшыню Казіміра Валасюка за “нядбайнасць” і “неблаганадзейнасць” – старшыня “са свайго месца не даваў крыўдзіць сялян”. У адказ сяляне сабраліся натоўпам, вызвалілі яго з-пад арышту са словамі: “Мы цябе абралі на старшыню – ніхто не мае права цябе выдаліць!” – і адмовіліся выконваць патрабаванні кандыдата [14, л. 1–2 зв.]. У выніку па загаду міравога пасрэдніка з сельскіх старастаў грамад, што ўваходзілі ў склад воласці, было спагнана па 3 р., а ў кожнай вёсцы пастаўлены экзекуцыі на 3 дні [14, л. 14–14 зв.]. Аналагічны выпадак здарыўся ў лютым 1862 г. у Цімкаўскай вол. Рэчыцкага павета. Пры гэтым міравы пасрэднік дакладаў, што падобныя жорсткія меры выкліканы неабходнасцю, у іншым выпадку сяляне пераканаліся б у “магчымасці як заяўляць свае жаданні, так і патрабаваць выканання іх зборам натоўпу і прыводзіла б кожны раз да беспарадкаў, а сельскія і валасныя службовыя асобы бачылі б у гэтым беспакараннасць за невыкананне сваіх абавязкаў, і давер да справядлівасці дзеянняў міравых устаноў быў бы падарваны” [14, л. 18–18 зв.]. Спіс падобных выпадкаў, якія здараліся ва ўсіх губернях краю, можна працягваць.

Міравыя пасрэднікі часта не спяшаліся зацвярджаць на пасаду валаснога старшыні няздольных людзей, прапаноўваючы іншыя кандыдатуры з ліку сялян воласці. Напрыклад, у адказ на скаргу сялян Іолчанскай воласці Рэчыцкага павета Мінскай губ. на злоўжыванні старшыні Філіпа Бабровіка, міравы пасрэднік звольніў яго. Міравы з’езд, які павінен быў зацвярджаць выдаленне валасных старшынь (арт. 122 “Агульнага палажэння”), пастанавіў: “Звольніць старшыню Бабровіка... а кандыдат¹ Іван Товен па маладосці, нявыпытнасці і асабліва бесталковасці, пасады гэтай займаць не можа, а па сэнсе агульных законаў бесталковасць ёсць разумовая немач, якая перашкаджае грамадзянам несці дзяржаўную ці грамадскую службу” [14, л. 5–6]. Такім чынам, многія міравыя пасрэднікі клапаціліся аб тым, каб адказныя пасады ў сялянскім самакіраванні займалі сапраўды вартыя людзі.

Складаным было і рэлігійнае пытанне, якое ў беларускіх губернях мела палітычную афабоўку. Праваслаўныя святары таксама імкнуліся да пашырэння сваіх правоў у адносінах да сялянскага самакіравання. Так, некаторыя з іх заклікалі да ўвядзення прысягі для службовых асоб сельскага і валаснога кіравання ў царкве [15]. Па загадах мясцовага начальства ў частцы валасцей на сельскіх і валасных сходах абавязкова павінен быў прысутнічаць праваслаўны святар, хаця па “Агульным палажэнні” (арт. 47–48, 71–73) ён не ўваходзіў у склад сходу [1, № 36657]. У прыватнасці, ваенны начальнік Ігуменскага павета ў студзені 1864 г. загадаў, каб пры кожным збіранні валаснога сходу сяляне абавязкова запрашалі парафіяльнага святара Шпілеўскага, якога не толькі асабіста не ведалі ні стараста, ні старшыня, але нават і месца яго жыхарства. У выпадку, калі святара не было, сход не мог пачынаць сваю работу, а прыгавор лічыўся несапраўдным. Міравы пасрэднік гэтага павета лічыў, што такая мера не прыносіла значнай карысці справе, а толькі “абмяжоўвала сялян у іх меркаваннях па грамадскіх прадметах, а свяшчэнства набывала фанабэрыстае становішча перад сялянамі” і пры актыўным удзеле ў абмеркаванні пытанняў сялянскага побыту не адказвала за выкананне і законнасць рашэнняў сходу [16, л. 3–5].

Аднак былі і выпадкі зусім іншага кшталту. З 1864 г. па распараджэнні М.М.Мураўёва праводзілася расследаванне спраў тых асоб, якія перайшлі з уніяцтва у праваслаўе, а потым – у каталіцтва. Далучэнне католікаў да праваслаўя ішло спачатку вельмі марудна і

¹ На пасаду валаснога старшыні, яго памочніка і сельскіх старастаў выбіраліся па две асобы (напрыклад, старшыня і кандыдат) на выпадак адсутнасці, цяжкай хваробы, смерці, выдалення з пасады ды інш. – арт. 118 “Агульнага Палажэння”.

абмяжоўвалася толькі адзінкавымі выпадкамі. Аднак з 1867 г. у справу ўмяшаліся грамадзянскія ўлады, жандармы і войскі. Пераход у праваслаўе ахапіў цэлыя вёскі, воласці і парафіі. Так, міравы пасрэднік Навагрудскага павета дакладаў 26 жніўня 1868 г., што ён з дапамогаю святара і станавога прыстава далучыў да праваслаўя 4000 душ. Метады такога далучэння апісаў Мінскі губернатар, які прывёў у якасці прыкладу дзейнасць міравога пасрэдніка Тотліна ў Мядзведзіцкай воласці Слуцкага павета. Гэты дзеяч сабраў сялян-католікаў у валасным праўленні, “прапанаваў ім вярнуцца ў старажытную веру іх продкаў. Сяляне прамаўчалі, і пасрэднік загадаў скласці прыгаворы аб жаданні іх далучыцца да праваслаўя. У прыгаворы былі ўнесены толькі імёны гаспадароў двароў, пры гэтым адзначалася, што яны выражаюць згоду на далучэнне і за ўсіх членаў сем’яў. З прычыны непісьменнасці сялян за іх прыкладалі пячаткі сельскія старасты ці распісваўся мясцовы настаўнік. Гэтыя прыгаворы міравы пасрэднік забраў з сабою для прадстаўлення начальніку края, і копіі іх у валасным праўленні не захавалася. Абрад далучэння да праваслаўя над гэтымі сялянамі праведзены не быў” [17, л. 170–170 зв.]. Сяляне Мядзведзіцкай воласці ў 1902 г. яшчэ адстойвалі сваю прыналежнасць да каталіцтва. Упершыню свой пратэст яны выказалі ў пачатку 1868 г., калі даведаліся, што выключаны з ліку католікаў і прылічаны да Галдовіцкай праваслаўнай парафіі. Праявілася гэта ў спробе знішчыць прыгаворы і спісы, па якіх адбылося далучэнне. Сяляне натоўпам ўварваліся ў валасное праўленне, пабілі валаснога старшыню і пісара, перарылі справы і паперы, але не знайшлі вывезеных міравым пасрэднікам дакументаў і працягвалі хвалявацца. У Мядзведзічы быў прысланы атрад казакаў. Беспарадкі спыніліся, але гэта “на зліццё сялян з праваслаўем не паўплывала” [17, л. 170 зв.]. Сяляне праз паверанага ў 1874 г. скардзіліся ў Камісію прашэнняў, якая дзейнічала пры цары, і прасілі дазвалення спавядаць рымска-каталіцкую веру, аднак ім было адмоўлена [18, л. 1–7], і Мядзведзіцкая воласць і ў 1902 г. “належала да ліку найбольш упартых” [17, л. 170 зв.].

Рэлігійнае пытанне ўплывала на розныя бакі жыцця тагачаснага сялянства. Напрыклад, цыркуляры М.М.Мураўёва ад 13 жніўня 1863 г. і 14 жніўня 1864 г. [7, с. 207–208] забаранялі сельскім грамадам заключаць дагаворы на лячэнне сялян з урачамі і фельчарамі-католікамі. Загадвалася скасаванне ўжо заключаных дагавораў. Урачэбная ўправа павінна была прадставіць губернатарам спісы медыкаў “з абазначэннем іх чыну, веравызнання і блуганадзейнасці” [19, л. 8, 12–12 зв., 18–20, 22–68]. Як і ў выпадку з валаснымі пісарамі, галоўнымі былі не прафесійныя якасці, а веравызнанне. Медыкі-католікі былі звольнены [19, л. 69–70]. Аб выніках правядзення такой палітыкі дакладаў міравы пасрэднік Навагрудскага павета ў справаздачы за 1867 г.: “Мы на працягу двух гадоў прымалі ўсе меры, каб аддзяліць сялян ад фельчараў-яўрэяў, якія пастаянна іх лечаць, у мэтах выратавання іх ад зла большага, мы забаранілі і выдалілі з прычыны палітычнай прапаганды ўсіх фельчараў-католікаў, і што ж мы зрабілі: сялянін, які выпадкова адрубіў сабе палец, вывіхнуў нагу, падарваў жывот ці нечакана захварэў, зараз канчаткова застаецца без дапамогі... Фельчараў-католікаў зусім няма, фельчараў-яўрэяў – вельмі мала” [20, л. 12–12 зв.].

Далёка не заўсёды міравы пасрэднік мог сапраўды паўплываць на жыццё вяскоўцаў. У 60-я гг. XIX ст. сяляне часта імкнуліся пазбегнуць выплат мірскіх збораў за кошт памяншэння жалавання настаўнікам і расходаў на ўтрыманне вучылішчаў, харчавання вучняў, таму што “не дайшлі яшчэ да поўнага асэнсавання карысці пісьменнасці” і таму з ахвотай скарачалі неабходныя для гэтага сумы [21, л. 266]. У наступныя дзесяцігоддзі гэтая тэндэнцыя працягвалася. Шмат народных вучылішчаў будавалася “сярод брудных і гнілых вуліц, каля могілак і балотаў, пад адным дахам з валасным праўленнем”. Звычайна будынкi былі сырымі і бруднымі. У Гродзенскай губерні ў многіх школах падлогі мыліся “ад аднаго да трох разоў за год”, замест 30 чалавек ў класе сядзелі “па 50–60, а ў некаторых школах ад 90 да 100 і нават 140. Часам ў памяшканні не было чым дыхаць, ліст паперы на працягу 2–3 гадзін так адсырае, што на ім нельга пісаць”, мэбля была нязручная і яе часта не хапала [22, с. 79]. Groшы на рамонт памяшканняў сяляне адпускалі вельмі неахвотна. У прыватнасці, у вёсцы Чарнаўчыцах Брэсцкага пав. Гродзенскай губ. у будынку народнага вучылішча “вуглы прагнілі настолькі, што дарослы чалавек спакойна можа выйсці ...з дзіркі”. Міравы пасрэднік і нават сам губернатар “пераконвалі” сялян выдаткаваць грошы на рамонт і нават скарацілі стойкавую павіннасць з воласці на 4 кані, сяляне паабяцалі, аднак сход адмовіўся выдаткаваць грошы, таму што ў воласці былі

адкрыты царкоўна-прыходская школа і школа пісьма. Пазней міравы пасрэднік прыязджаў у воласць каля 15 разоў, каб пераканаць сялян выканаць абяцанне, дадзенае губернатару, але безвынікова [22, с.81–82].

У практыцы міравых пасрэднікаў часам здараліся і камічныя, на сённяшні погляд, выпадкі. Напрыклад, да аднаго міравога пасрэдніка Мінскага павета прыйшлі 15–16 жанчын са скаргаю на арандатара маёнтка і прывялі з сабою дзяцей – аднаго, двух, а іншая і трох. Усе дзеці былі падобныя на свайго бацьку. Вінаваты не адпіраўся, а казаў, што “гэта было яшчэ да 1861 г. і што дзеці і іх маці павінны ганарыцца, таму што ён з’яўляецца нашчадкам Ягайлы”. Тым не менш міравы пасрэднік прымусіў яго заплаціць запатрабаваныя жанчынамі грошы [23, с. 94].

Такім чынам, сялянскае самакіраванне з моманту свайго стварэння знаходзілася пад пільнай увагай мясцовай адміністрацыі і, у прыватнасці, міравых пасрэднікаў, якія, пэўна, бліжэй за ўсіх знаходзіліся да сялян. Губернатары рэгулярна патрабавалі ад пасрэднікаў справаздач па тых ці іншых аспектах сялянскага жыцця. Акрамя таго, паміж сялянамі і міравымі пасрэднікамі часта існавалі разыходжанні ў поглядах на тое ці іншае пытанне. Калі яно не вырашалася ў “рабочым парадку”, то разглядалася ў больш высокіх інстанцыях, даходзячы да губернатара і нават да цэнтральнай адміністрацыі. Менавіта міравыя пасрэднікі лепей за ўсіх бачылі рэальныя ўмовы развіцця сялянскага самакіравання. Пры гэтым неабходна адзначыць, што дваранства і чыноўнікі адносіліся да сялян як да малых дзяцей, якімі трэба кіраваць і пільна сачыць за іх дзеяннямі, каб не нашкодзілі самі сабе і іншым з-за непаразумення. У прыватнасці, 20 ліпеня 1878 г. міравы пасрэднік 2-га участка Барысаўскага павета Мінскай губ. у дакладзе губернатару адзначаў недахопы сялянскага кіравання і бачыў іх прычыны, з аднаго боку, у недахопе самастойнасці дзеянняў сялян, з другога – адсутнічаннем правільнага кантролю за дзеяннямі службовых асоб сялянскага самакіравання [24, л. 1–1 зв.].

У пачатку 1876 г. Мінскі губернатар правёў рэвізію валасных праўленняў і высветліў, што “міравыя пасрэднікі вельмі рэдка наведваюць і рэвізуюць валасныя праўленні” [24, л. 7]. Губернатар загадаў міравым пасрэднікам правесці рэвізію валасных праўленняў у тэрмін чатырох месяцаў і далей праводзіць рэвізію кожныя паўгода. Пры гэтым губернатар дзейнічаў не самастойна, а прасіў на гэта дазвол ў Міністэрстве ўнутраных спраў [24, л. 18–18 зв.].

За дзейнасцю сялянскага самакіравання пільна сачылі адпаведныя ўстановы. У выніку, як адзначаў у 1902 г. член Нарады Старшыні Казеннай палаты Ф.Н.Ястрэмскі, “многія бакі сялянскага жыцця прыгнечаны ... бюракратычнымі апекамі. Шматлікія віды знешняй апекі і разнастайных абмежаванняў настолькі пранікаюць у жыццё сялян, што яны ... пазбаўлены магчымасці праяўляць якую-небудзь ініцыятыву колькі-небудзь самастойнай дзейнасці..., таму што на кожным кроку абцяжараны амаль нічым неабмежаванай апекаю і бясконцым шэрагам абмежаванняў” [5, л. 48–48 зв.].

Ва ўнутраных губернях інстытут міравых пасрэднікаў быў скасаваны ў 1874 г., а на частцы тэрыторыі Беларусі дзейнічаў да 1904 г. – у Віленскай і Гродзенскай губернях. У Віцебскай, Магілёўскай і Мінскай губернях інстытут міравых пасрэднікаў быў скасаваны ў 1878 г., калі за дзейнасцю органаў сялянскага самакіравання сталі назіраць неад’емныя члены павятовых па сялянскіх справах устаноў, а з 1901 г. – земскія ўчастковыя начальнікі.

Літаратура

1. Положение о губернских и уездных по крестьянским делам учреждениях. – Полное собрание законов Российской империи. – 2-е собр. – Т. XXXVI, отд. I. 1861.
2. Дружинин, Н.М. Русская деревня на переломе 1861–1880 гг./ Н.М.Дружинин. – М.: Наука, 1978. – 288 с.
3. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў г. Мінску (далей – НГАБ), ф. 242, воп. 1, спр. 198. Дело по предписанию Минского губернатора об объединении мелких волостей и сельских обществ.
4. НГАБ, ф. 242, воп. 1, спр. 417. Сведения мировых посредников для годового отчета о ходе крестьянского дела в Минской губ. за 1865 г.
5. НГАБ, ф. 68, воп. 1, спр. 2. Журналы и особые мнения Минского губернского совещания по пересмотру законоположений о крестьянах.

6. Сборник документов музея графа М.Н.Муравьева /Сост. А.Белецкий. – Вильна: Тип. “Русский почин”, 1906. – LXXXIX+233 с.
7. Сборник распоряжений графа М.Н.Муравьева по усмирению польского мятежа в Северо-Западных губерниях 1863–1864 /Сост. Н.Цылов. – Вильна: Тип-я Киркора, 1866. – IV+384 с.
8. Миропольский, Д. Из Северо-Западного края / Д.Миропольский // Беседа. – 1871. – № 11. – С. 183–203.
9. Миропольский, Д. Из Северо-Западного края / Д.Миропольский // Беседа. – 1872. – № 6. – С. 273–303.
10. Миропольский, Д. Из Северо-Западного края / Д.Миропольский // Беседа. 1871. – № 10. – С. 198–212.
11. Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў у г. С.-Пецярбургу (РДГА), ф. 1291, воп. 36, 1862 г., спр. 67. Дело о доставлении губернаторами списков волостей и сельских обществ.
12. НГАБ, ф. 242, воп. 1, спр. 13. Журнал Минского губернского по крестьянским делам присутствия за январь–май 1871 г.
13. НГАБ, ф. 242, воп. 1, спр. 197. Дело по предписанию Виленского генерал-губернатора о рассмотрении проекта нового распределения волостей по уездам Минской губ.
14. НГАБ, ф. 242, воп. 1, спр. 127. Дело о службе волостных и сельских должностных лиц крестьянского самоуправления по Речицкому уезду.
15. Сельский священник. К вопросу о деморализации простого народа // Минские епархиальные ведомости. – 1891. – № 13. – 1 июля. – Часть неофиц. – С. 362–366.
16. НГАБ, ф. 242, воп. 1, спр. 389. Дело по отношению мирового посредника 2-го уч. Игуменского уезда об отмене постановления уездного военного начальника об обязательном присутствии приходского священника на волостных сходах крестьян.
17. Бібліятэка РДГА ў Санкт-Пецярбургу, воп. 1 (Справаздачы губернатараў), спр. 123. – Всеподданнейший отчет Витебского губернатора за 1902 г.
18. НГАБ, ф. 295, воп. 1, спр. 2564. Дело о запрещении крестьянам Медвецкой волости Слуцкого уезда исповедаться по римско-католическому обряду.
19. НГАБ, ф. 242, воп. 1, спр. 376. Переписка с Минской врачебной управой и мировыми посредниками о неприеме на службу фельдшеров польского происхождения, евреев и лиц римско-католического вероисповедания.
20. НГАБ, ф. 242, воп. 1, спр. 835. Сведения мировых посредников к годовому отчету о ходе крестьянского дела по 3 участку Новогрудского уезда за 1867 г.
21. НГАБ, ф. 242, воп. 1, спр. 2568. Мнение Борисовского уездного по крестьянским делам присутствия по вопросу об изменении действующего Положения о крестьянах.
22. Крестьянское дело в Гродненской губернии: Свод заключений по вопросам, рассмотренным Совещанием предводителей дворянства и мировых посредников в 1899 г. – Гродна: Губернская типография, 1900.
23. Н.К. Заметки о городе Борисове и его уезде // Памятная книжка Виленского генерал-губернаторства за 1868 г. – Вильна: Вилен. губ. стат. ком., 1868. – С. 127–149.
24. НГАБ, ф. 242, воп. 1, спр. 1678. Дело по предписанию Минского губернатора о мерах по устранению недостатков в крестьянском общественном управлении.